

LÁSZLÓ DEZSŐ ERDÉLYI FIATALOK

„... a még élő munkatársak többnyire hallgatnak, az új nemzedék pedig egyre nehezebben tudja fölidézni azt a kort, amelyben az apák fiatalsága lezajlott.“
(Mikó Imre: Erdélyi Fiatalok. Igaz Szó, 1970. 10.)

Ennek a fölhívásnak vagy, ha úgy tesszük, kihívásnak szeretnék eleget tenni. Semmiképpen sem a teljesség igényével. Az utóbbi időben számos írás jelent meg azokkal az egykori ifjúsági mozgalmakkal kapcsolatban, melyekben én is részt vettem. Ezek közül kétségtelenül a leg-részletesebb és legjelentősebb Mikó Imre tanulmánya. Mindenkinek ismernie kell ezt az írást is, aki tájékozódni akar a negyven-ötven évvel ezelőtt indult ifjúsági mozgalmak kérdései között.

Nem tanulmányt írok, sem kritikáját nem adom az eddig megjelent ismertetéseknek és értékeléseknek. Inkább azt szeretném megírni, ami a legjobb indulatú ismertetésekből is hiányzott, s amire Mikó Imre felszólít: *a korrajzot*. Nem elég a mai helyzetből kiindulva, visszafelé nézve írni egy mozgalomról. Az akkori helyzetből lehet igazán megítélni, hogyan, miért indult el egy ifjúsági mozgalom, mit akart a maga korában, hogyan hatottak rá vissza egyéb tényezők. Ebből a szempontból sem adok teljes képet, csak arról írok, ami nekem személyes tapasztalatom volt. Ideológiai kérdésekre, a mozgalmak közötti vitákra nem térek ki. Ezekről több ízben szó volt, csupán mint kortanú kívánok valamást tenni.

Talán ez az eljárás is használ valamit!

*

1929. január 27-én, Ady halálának tizedik évfordulóján Jancsó Béla kolozs-

vári orvostanhallgató a Székelyek Kolozsvári Társaságának a helyiségébe összehívott harminc-negyven egyetemi és főiskolai hallgatót. Ady Endre új korszakot nyitó egyetemes jelentőségéről beszélt. (Vajon Jancsó irodalmi hagyatékában megvan-e a beszéd, s belekerül-e készülő tanulmánygyűjteményébe?) Azt hiszem, hogy Ady halálának tizedik évfordulóján Kolozsvárott ez volt az egyetlen megemlékezés előszóban. Az előadás végén a jelenvoltak kimondották, hogy megalakítják a székely társaság ifjúsági tagozatát, és minden héten összegyűlnek újabb és újabb előadások meghallgatására. Emlékszem, a második előadást Jancsó Béla fölkérésére László Ferenc joghallgató tartotta Orbán Balázsról.

Ifjúsági mozgalmunkkal kapcsolatban két kérdéstről kell részletesebben megemlékezni: miért indultunk Adyval, és miért éppen 1929-ben?

*

Idézzük föl a kort és abban Ady Endre értékelését. Hogyan ismerte az akkori ifjúság Adyt?

Ötven évvel ezelőtt, 1922-ben érettségiztem. Jó nevű református kollégiumban. Utolsó gimnáziumi évemben ünnepelték és ünnepeltük Petőfi születésének századik évfordulóját. Magyartanárunk egy féléven át nagy lelkesedéssel beszélt Petőfiről. Hálásak is voltunk érte. Erettségi írásbeli dolgozatunk címe: *Petőfi*

Sándor helye a magyar irodalomban. Tudtuk, hogy ki volt ő, kik voltak az elődei, de az *utána* következő magyar líráról nem hallottunk semmit. Tanárunk egy alkalommal megkérdezte: ki a legnagyobb magyar lírikus? Egyik osztálytársunk, aki három évig Budapesten tanult, magától értetődően vágta ki: Ady Endre. A feleletre borzalmas szidás és majdnem kicsapás következett. Amikor az iskola egy másik tanára az előttünk járt nyolcadik osztályban egy helyettesítési órán Adyról beszélt, a felsőbb osztályosok napokon át emlegették, hogy Dániel Viktor tanár úr milyen bátor és modern ember.

Jancsó Béla és Kemény János, a kolozsvári református kollégium ún. *Remény*-osztályának két jelese (*Remény* volt a kollégium ifjúságának saját szerkesztésű havi lapja) 1921-ben nem fejezhette be tanulmányait a kollégiumban: nemcsak azért, mert a *Bakterben* (a hagyományos rend szerint az iskola nyolcadik osztálya jelentette meg évente egy számban ezt a vicclapot) az iskola egyes tanárait bántó rajzok és adomák jelentek meg, hanem valójában a modern magyar és világirodalom iránti lelkesedésük miatt. Az akkori püspök Ady legfontosabb és legjellemzőbb tulajdonságát verbajában és hátgerincorvadásában ismerte föl. Amikor az akkori kolozsvári tudományegyetem magyar irodalomtörténeti katedráján időrendben Ady ismeretése következett, az előadó hangsúlyozottan jelentette be: „Hölgyeim és Uraim! Ma egy verbajos költőről beszélek. Tudatosan mondtam, hogy egy verbajos költőről, mivel Ady egyéniségét és költészetét élete legdöntőbb meghatározó tényezője: verbaja nélkül nem lehet megérteni.”

Ezen a helyzeten sokat változtatott Makkai Sándor 1927-ben megjelent *Magyar fa sorsa* című Ady-tanulmánya. Ne feledjük el, hogy e könyve írásakor Makkai Sándor még csak harminchat éves. Könyve fiatal ember írása fiataloknak. Amikor Jancsó Béla 1929-ben Adyról szóló előadásával indította el az ifjúsági mozgalmat, az valóban haladó lépés volt.

Itt kell megírnom azt, amit én tudok erről a könyvről és amit az utóbbi évek vitái során senki sem közölt róla. Első kiadása nem a *Szépmíves Céhé*, hanem a *Soli Deo Gloria* diákmozgalomé volt. A szerző is utal arra könyvében, hogy egy ifjúsági mozgalom kérésére írta. En ezt az első kiadást nem sokkal megjelenése után olvastam külföldi tanulmányi időmben, Glasgow-ban. Sajnos, példányomat valakinek odaadtam, ma már nincsen a

birtokomban. Nem tudom, hogy ebből a kiadásból van-e példány országunkban.

A diákszövetség, amelynek kérésére Makkai e könyvét írta, azt várta, hogy Makkai Ady-ellenes könyvet fog írni, az akkori egyházi szellemnek megfelelően. A diákszövetségnek egy teológiai tanár volt az elnöke. Azt javasolta, hogy a szövetség választmánya utasítsa vissza a kéziratot. A választmány diáktagjai azonban leszavazták a tanár-elnököt. A könyvet kiadták, az elnök pedig lemondott tisztségéről. Ettől kezdve a diákszövetség nem választott tanárt elnökül.

Az akkori viszonyokat nem ismerő mai irodalmárok közül nem egy azzal vádolja Makkait, hogy az egyház és általában a középosztály gondolkozásába hamis Ady-képet akart belopni. Aki elolvassa az akkori egyházi folyóiratokat, meglepetve veszi észre, hogy ezt a könyvet alaposan elhallgatták. Kevesen tudják azt is, hogy Makkai ezt a könyvét Ravasz László egyik előadásának a megállapításai ellen írta. Ravasz az ifjúság előtt tartott *Dekadencia és megújulás a magyar szellemi életben és irodalomban* című előadásában mindazokat a vádakát fölhozta Ady ellen, amelyekkel szemben Makkai védelmébe vette Adyt.

Mindezt miért írtam le? Azért, mert ma már ismeretlen tények, mert a leírtak szerves részei a korképnek, amely akkor nem múlt volt, hanem égető jelen: Ady már tíz éve halott, de az ifjúságnak és felnőtteknek csak csekély hányada számára már *ismét* élő.

*

Mi volt az oka, hogy 1929-ben indult el Kolozsvárott az első, egyházaktól független, széles kitekintésű ifjúsági mozgalom a székely társaság kebelében? Az, hogy erre az időre növekedett úgy meg az egyetemi és főiskolai hallgatók száma, hogy a minőségi változásnak be kellett következnie. A húszas évek elején bizonyos konzervatív körökben „nemzetarulás”-nak tekintették, ha valaki magyar létére a kolozsvári román egyetemen tanult. Másfelől az ifjúság sem tudott még olyan jól románul, hogy ezen a nyelven eredményesen tanulhasson. 1925-től kezdve azonban egyre nagyobb számmal jellenek meg Kolozsvárt is a magyar egyetemi hallgatók. Bukarestben hamarabb megkezdődik a magyar diákok egyetemi élete, az ottani *Koós Ferenc Körnek* már 1925-ben megalakul a főiskolás tagozata. 1929-re már észrevehetőek Kolozsvárott is a magyar egyetemi hallgatók. Egy részük Magyarországról jön vissza, hogy tovább folytassa tanulmányait, vagy honosíttat-

kaphatott ebédet. Később kiépült a szövetkezet tanszerbeszerző osztálya is.

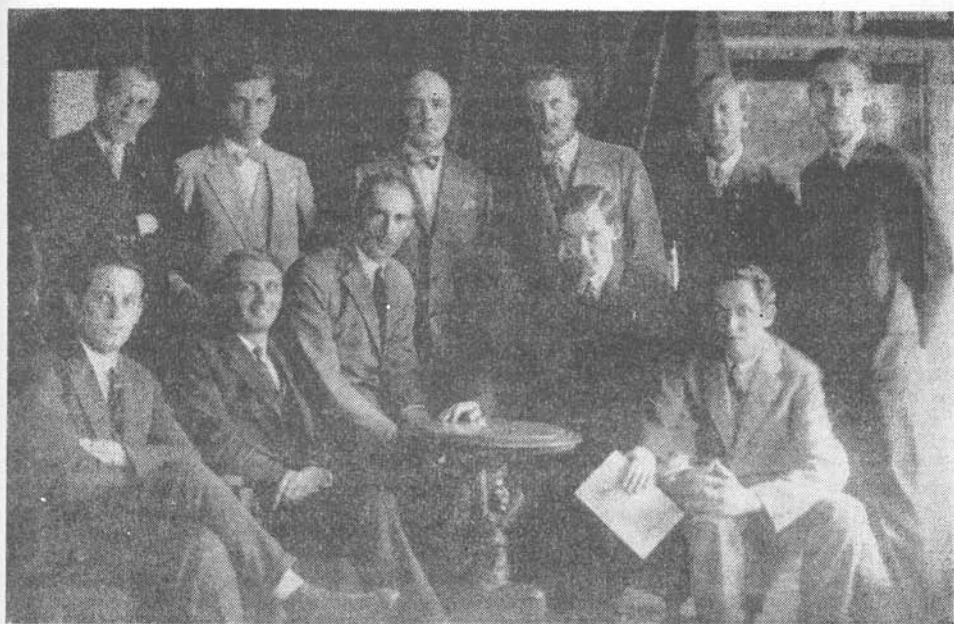
1930. december elején fölkeresett Jancsó Béla. Már ismertük egymást a székesvári társaságból, de nem tegeződtünk. Csak az *Erdélyi Fiatalok* első évfolyamának a lezárásakor ittunk pertut. Ez is hozzátartozik a korrajzhoz. Elmondotta, hogy egy páran, nagyjából általam is ismert kortársak a következő év elején megindítják az *Erdélyi Fiatalok* című főiskolai folyóiratot. Arra kért, hogy vállaljam el a lap felelős szerkesztői minőségben való jegyzését. Ez a felhívás úgy érintett, mintha római pápának jelöltek volna. Részletesen kifejtette a lap célját, irányát, programját. Elmondotta, hogy azért kérnek fel engemet a felelős szerkesztői tiszttá vállalására, mert a lap alapítói mind főiskolai hallgatók, így függő viszonyban vannak az egyetemmel, s a lapnak esetleg lehetnek olyan megnyilatkozásai, amelyek miatt egy egyetemi hallgató felelős szerkesztőt az egyetem is felelősségre vonhat. Bennem az összes alapító megbízik. Két napi haladékot kértem a válaszára, és a megbízást elvállaltam.

A lap első számának összeállításában nem vettem részt, mivel nem voltam ebben az időben Kolozsvárott. Február elején Temesvártól vettem kézhez a lap első számát. Meglepetve láttam, hogy a lapnak nem én vagyok, hanem Dr. János Gáspár a felelős szerkesztője. Az én nevem csak a lap borítólapján virított: szerkesztő László Dezső. Abban az időben a lapengedélyeket a városi tanács adta. Én nem kaphattam felelős szerkesztői engedélyt, mivel még nem voltam kolozsvári polgár. Csak 1932 őszén íródott át a felelős szerkesztőség az én nevemre. Öszintén meg kell írnom, hogy a szerkesztés gyakorlati munkáját a szerkesztő bizottság részletekre kiterjedő irányítása mellett Jancsó Béla végezte. Többször kértem, hogy a tényleges helyzetnek megfelelően — hiszen közben ő is kikerült az egyetemről — a lapot írjuk át az ő nevére. Nem volt rá hajlandó. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy nem vállalom, amiképpen egykor vállaltam a felelősséget mindazért, ami a lapban megjelent vagy a lap körül történt. Akkor nyugodt volt a lelkiismeretem. Meggyőződésünk szerint az akkor legjobbat akartuk: egyéni és közösségi öntudatára ébreszteni a fiatalságot, eléje tárnai saját maga, népe, országa és a világ kérdéseit, egy vajdó világ egyre több erővonalát.

A lap 1930—1933 között négy éven át a „főiskolai lap” alcímet hordozta. 1934-ben alakult át „a romániai új magyar nemzedék folyóiratá”-vá. Ennek az volt az oka, hogy addig az összes főmunkatárs kikerült az egyetemről. Ahogy az induláskor leszögeztük, hogy a főiskolai ifjúságnak magának kell saját és kisebb-népe kérdéseivel foglalkoznia, magunkkal szemben is érvényesítettük ezt az elvet, tehát mi, végzetek nem szerkeszthetünk főiskolai lapot. Viszont az új magyar nemzedékbe beleértettük a még főiskolán tanuló fiatalabbakat is. Nagyon sajnáltuk, hogy a rövid ideig megjelenő első *Hitel* című folyóirat főiskolai szerkesztőségével a munkakörök egybehangelése útján nem tudtunk megegyezésre jutni. A *Hitel* második formájával is kerestük az együttműködés lehetőségeit. Ez a két szerkesztőség közti elvi ellentétek miatt nem valósulhatott meg. Tamási Áron is megírta, hogy a magyarországi neobarokk szellem és a konzervatív reformista irányzat hatása nagyon érződött ezen a lapon. Amint egyszer Albrecht Dezső szerkesztő mondotta nekem: „Ti csak a népi gondolatot képviselitek, mi pedig a birodalmi.”

Az első romániai magyar ifjúsági megmozdulás a *Tizenegyek Antológiája* volt. 1923-ban tizenegy fiatal erdélyi, java része közelebb a húsz, mint a harminc évhez, *irodalmi* formában jelentkezett. Akkor a nagyon konzervatív politikai tudat mellett, melyet Kós Károlyék *Kiáltó Szója* és néppárti tömörülése kényszerített valamelyes mozgásra, az erdélyi magyar öneszmélés szinte maradéktalanul irodalmi volt. A *Tizenegyek* jelentkezése sokkal jelentősebb, mint ahogyan azt ma elkönyvelik. Abban az időben világosan föltűnő és messze kiható irodalmi esemény volt ennek a szép könyvnek a megjelenése. Erdemes volna a könyv megjelenése előtt kiadott előfizetői felhívás szövegét mint irodalmi dokumentumot ma ismét közzélni. Stílusáról ítélve valószínűleg Tamási Áron fogalmazása. Erdélyi magyar leányocskáikhoz és leányaihoz szólt. A tizenegy fiatal író leányokra bízta könyve terjesztését, előfizetők gyűjtését, példányok árusítását. Ebben a vonatkozásban is ifjúsági megmozdulás volt ez az antológia. Eladdig erdélyi magyar könyv annyi példányban nem jelent meg, mint a *Tizenegyeké*.

Ugyanaz a Jancsó Béla volt az *Erdélyi Fiatalok* szellemi elindítója, aki Balázs Ferencel együtt a *Tizenegyek Antológiá-*

Az Erdélyi Fiatalok főmunkatársai, 1930 májusában. (Álló sor: Nagy József, Demeter János, Péterffy Jenő, László József, Bíró Sándor, Mikó Imre. Ülő sor: Jancsó Elemér, László Dezső, Debreczeni László, Dsida Jenő, Jancsó Béla)

giáját is megszervezte. Hét év múlva azonban, fölismerve az újabb szükségét, már nem szépirodalommal, hanem ifjúságszervezéssel, szociográfiával, új társadalmi tudat kialakításával jelentkezik.

1934. február 17-én ünnepelték a *Tizenegyek* antológiájuk megjelenésének tizenegyedik évfordulóját. Az irodalmi estély megtartására a római katolikus gimnázium dísztermét vette bérbé Jancsó Béla. Az estély előtt három nappal az igazgatóság közölte, hogy a termet csak akkor használhatják, ha az előadás előtt Kacsó Sándor, László Dezső és Tamási Áron kézirátát előzetes cenzúrára bemutatják a római katolikus iskolák főfelügyelőségének. Ennek az eleddig példátlan fölhívásnak természetesen nem vetették magukat alá. Az estély engedélyét utolsó percben átírtattuk az unitárius kollégium dísztermére. Az estélyről *Speciator* az *Ellenzékben* többek között ezt írta: „A magyar élet vezetői közül az irodalom munkásait leszámítva úgyszólván senki sem volt jelen.” Hasonló volt az eset az *Erdélyi Fiatalok* első kolozsvári bemutatkozó előadásán is, de azon még irodalmi vezetői sem jelentek meg. A záró előadást *A Tizenegyektől az Erdélyi Fiatalokig* címmel én tartottam. Az

estélyen fölolvasó Balázs Ferenc, Jancsó Béla, Kemény János, Kacsó Sándor, Makcsay Albert és a maga nevében Tamási az alábbi dedikációt írta a nekem ajánlékozott példányra: „László Dezsőnek adjuk, akivel együtt már nem *Tizenegyek* vagyunk, hanem építő kőművesek.” Mindezt azért írtam ide, hogy megmutassam, a *Tizenegyek* irodalmi kezdeményezése az *Erdélyi Fiatalok*ban a maga elindító munkájának a folytatását látta.

Balázs Ferenc egyik alapító tagja volt lapunknak. Kacsó Sándorral együtt munkálkodtunk a *Hasznos Könyvtár* szerkesztésében és terjesztésében. Tamási Áron *Czímeresek* című regényéről a legelismerőbb kritika és méltatás Kovács József tollából az *Erdélyi Fiatalok*ban jelent meg. A könyv terjesztéséből a székeselyi társaság körül tömörült egyetemi hallgatóság nagyon tevékenyen kivette a részét. Abelt pedig így értékeltük: „Tamási Áron igazán erdélyi és igazi mai könyveket tud írni. Az ő irodalma program anélkül, hogy rá lenne írva. Abel modern ember, egy kicsit »baloldali« is, ahogy ma divatos mondani az olyan emberről, aki a szemét és eszét arra használja, amire az Úristen teremtette. Nem

hiában áll korban legközelebb hozzánk Tamási az erdélyi valóságos írók közül, mert az ő programja a mi programunk, az igazi erdélyi program: itt élni és innen élni. Modernül élni és mégis annak maradni, aminek teremtettünk. Abel az egyetlen olyan irodalmi alakja az erdélyi irodalomnak, aki méltó arra, hogy az egész erdélyi életprogram művészi szimbóluma lehessen." Balázs Ferenc *Rög alatt* című könyvének megszületéséből és terjesztéséből is kivettük a részünket. Legértékesebb gondolataira hathatósan főlhívtuk a közfigyelmet. Amikor a *Minerva* kiadásában megjelenő *Magyar Nép* című konzervatív lapban minősíthetetlen támadásban részesült, rajtunk kívül senki sem állott ki védelmére. Ugyanis az történt, hogy egy Deák Pál nevet használó álarcos irodalmi lovag szerint „ez a könyv valami olyan hatást tesz az emberre, mint a megszorult görénynek a méregzacskójából kiöntött mérge. Valósággal elszédül az ember, amidőn egy paptól, egy magyar paptól, efféle olvas [...] Balázs Ferenc munkája, sajnos, nem építő munka. Édes csábító szóval beszél, de a sok édesség közé lassan öló mérég van elrejtve. Ilyenre pedig a mi népünknek nincsen szüksége.” A mi válaszuk: „A Balázs Ferenc könyvében valóban lassan öló mérég van elrejtve, de nem a nép, hanem a népek ilyen cikkeket író görények ellen, akik annyira büzősek, hogy sohasem tudnak a saját szagjuktól megmenekülni.”

Már említettem, hogy Kacsó Sándorral együtt indítottuk meg a *Hasznos Könyvtár. Népművelődési havi szemle* sorozatát. Úgy tűnik, hogy felszabadulásunk után erről a szolgálatról még sehol sem esett szó. Emlékezzünk meg róla itt. 1935 nyarán Jancsó Béla egy vasárnap ellopelt Sztánára Szentimrei Jenő tusculanumába. Előbb nem árulta el, hogy miért is megyünk oda. Szentimreit Kacsóval együtt találtuk. A kert magányos csendjében tárgyaltuk meg, hogy a *Magyar Nép* meglehetősen konzervatív és szűk körben tájékoztató népkönyvtárának a sorozata mellé szükség van egy szélesebb kitékin-tésű, haladó szellemű népkönyvtár-sorozatra. Ez lett a *Hasznos Könyvtár*. Ennek a szerkesztését Kacsó Sándor mellett szintén Jancsó Béla végezte. A kiadását a Kacsó vezetése alatt álló. braso-*gisz szövetséget* látta el. A könyvtár szerkesztői Kacsó és Szentimrei kivételével az *Erdélyi Fiatalok* főmunkatársai közül kerültek ki (Bíró Sándor, a címlapot rajzoló Debreczeni László, Jancsó Béla és László Dezső). A könyvsorozat célja hármas: gazdasági, egészségügyi és

művelődési körbe tartozó értékes művek kiadása a nép és vezetői számára. A havonként váltakozó jelleggel megjelenő könyvekből huszonegy szám van a birtokomban. Közülük kiemelkedik Tamási Áronnak Mikesről szóló ragyogó bevezetése és levélválogatása, Bíró Sándornak II. Rákóczi Ferencről, Pinta Gerőnek Berzsenyiről, Halász Gyulának Petőfiről szóló ismertetése és méltatása. Bodor Kálmán *A háromholdas gazdának is élnie kell* címmel valóban hasznos könyvet írt; Gál Vilmos *A csillagok világa* című füzetében a modern csillagászati világgal ismerteti meg olvasóit.

*

Az *Erdélyi Fiatalok* a kezdet kezdetétől hirdette a román ifjúsággal való együttműködés szükségét. A Gusti professzor vezette falumozgalomban kerültünk kapcsolatba egymással. Munkatársaink részt vettek nyári táborokban, Gusti professzor pedig szerkesztőségünkben tett látogatásával tüntetett ki bennünket. Az idősebb generáció részéről nem történt közeledés ehhez a világhírű professzorhoz és munkájához.

Mindkét kezdeményezés újdonság volt az akkori Románia magyarjai részéről.

*

Kohóban éltünk és égtünk. A kohó tűzében a kibányászott érc kétfelé válik. A salaktól elkülönül a tiszta fém. Vajon csak salak volt mindaz, ami mozgalomból kikerkült? Sokak megítélése szerint igen, mert nem lett belőle az, ami nem akart lenni. „Az *Erdélyi Fiatalok* nyomtalanul szűnt meg. Később sem akadt mozgalom, amely jelszavait zászlójára írta volna, s elhalása jóval azelőtt megindult, hogy a lap formailag is megszűnt volna.” Így hangzik róla a nekrológ.

Erdélyben megszűnt a *Tizenegyek* és a helikoni írók közössége. Feloszlott a *Vásárhelyi Találkozó* is. Mindegyik a mi „bűnünkben” leledzett: heterogén elemek között akart összefogást. De velünk együtt egyik sem szűnt meg nyomtalanul. A természetben és a történelemben semmi sem szűnik meg nyomtalanul. Ezt biztosítja az anyag állandó megmaradása és a történeti lét egységes folyamata. Az igaz, hogy ugyanabba a folyóba kétszer nem lehet belelépni, de a folyó mégis mindig ugyanaz marad. Az élet tőlünk függetlenül nagyobb és gazdagabb, mint amennyit belőle mi föl tudunk fogni.

Mi égett ki az ércből abban a kohóban, amelybe a történelem bennünket, az első romániai magyar kisebbségi nemzedéket beledobott? Csak salak? A mozgalmak nem önmagukért vannak. Történeti szükség hozza létre és számolja föl őket. Mi nem önmagáért való mozgalmat akarunk. Szolgálni akartunk egy analógia nélküli korban, hogy a szellemi szabadság, önálló gondolkodás és feladatvállalás útján az ifjúság helyzetének megfelelő új öntudatra ébredjen és fölkészüljön eljövendő közéleti szolgálatára. Ismerje föl a maga, minden más korától megkülönböztethető és megkülönböztetendő helyzetét, feladatait, és jus-

son el a közéleti felelősség személyes erkölcsi alapjára. Mindezt pedig teljes önzetlenséggel tettük. Mozgalmunk virágzóbb, lapunk terjedelmesebb lehetett volna, ha anyagi és szellemi függetlenségünket föladjuk.

Ha megnézzük azokat az akkor még fiatal embereket, akik országunk szocialista építésében az új korszak kezdetétől a mai napig mint középiskolai, főiskolai tanárok, művelődési, társadalmi és politikai vezetők szolgálnak, megállapíthatjuk: egy részük hosszabb vagy rövidebb ideig részt vett az *Erdélyi Fiatalok* vagy a székely társaság főiskolás mozgalmában.

